

УДК 332.1:504

Головченко С. І.,
аспірант кафедри економіки та менеджменту,
ПВНЗ «Європейський університет», Черкаська філія, м. Черкаси

СИСТЕМНИЙ МОНІТОРИНГ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ВСТАНОВЛЕННЯ ТЕНДЕНЦІЙ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ПРІОРИТЕТІВ

В статті здійснено моніторинг показників розвитку Черкаського регіону впродовж 2000-2012 рр. в трьох аспектах: динаміка валового регіонального продукту, розвиток промисловості та сільського господарства, зміна екологічного стану. На основі отриманих результатів визначено основні трансформаційні тенденції регіональної економіки, розроблено пропозиції щодо пріоритетних напрямів її розвитку.

Ключові слова: регіон, валовий регіональний продукт, соціально-економічний стан, екологічне становище, техногенне навантаження.

СИСТЕМНЫЙ МОНИТОРИНГ РЕГИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ: ОПРЕДЕЛЕНИЕ ТЕНДЕНЦИЙ И ВЫРАБОТКА ПРИОРИТЕТОВ

Головченко С. И.

В статье осуществлен мониторинг показателей развития Черкасского региона в течение 2000-2012 гг. в трех аспектах: динамика валового регионального продукта, развитие промышленности и сельского хозяйства, изменение экологического состояния. На основе полученных результатов определены основные трансформационные тенденции региональной экономики, разработаны предложения относительно приоритетных направлений ее развития.

Ключевые слова: регион, валовый региональный продукт, социально-экономическое положение, экологическое состояние, техногенная нагрузка.

SYSTEM MONITORING OF REGIONAL DEVELOPMENT: IDENTIFICATION OF TRENDS AND DEVELOPMENT OF PRIORITIES

Golovchenko S.

Monitoring of the indicators of development of Cherkassy region during the years 200-2012 are made in the article. Research is carry out in three aspects: the dynamics of the gross regional product, the development of industry and agriculture, changes in ecological condition. The obtained results helped to identify key transformational trends of the regional economy and to work out the proposals on the priority areas of its development.

Keywords: region, gross regional product, social and economic situation,

ecological condition , technogenic load.

Постановка проблеми. З кожним роком дедалі переконливішим стає той факт, що без кардинального вирішення екологічних проблем здобутки в соціально-економічній сфері практично втрачають свою значимість. За офіційними даними, частка відносно чистих територій в Україні становить лише 7% загальної площі, умовно чистими визнано близько 8% земель, а мало забрудненими - 15%. Решта (понад 70%) - це території з небезпечними для людини умовами життєдіяльності.

Враховуючи те, що загальна тенденція розвитку економіки регіону визначається як сукупність тенденцій у окремих галузях та сферах, які разом визначають рівень забезпечення життєдіяльності населення відповідно до науково-обґрунтованих нормативів і стандартів (зокрема, європейських), в основу стратегічного планування стійкого розвитку територій має бути системний моніторинг соціально-економічних та екологічних змін в регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комплексного оцінювання соціально-економічного та екологічного стану регіону присвячено праці вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Л. Гринів [1], Е. Забарної [3], Н. Караєвої [7], А. Б. Качинського [4], Р. Коран [7], Ю. Федуня [8] та ін.

Віддаючи належне суттєвому внеску вищезазначених вчених в розвиток теоретичних і методологічних засад планування регіонального розвитку за результатами комплексного оцінювання соціально-економічного та екологічного стану регіону, слід вказати на те, що унікальність регіональних трансформацій та урахування вихідних умов розвитку вимагають системного моніторингу змін в соціально-економічному та екологічному стані регіону, встановлення за його результатами наявних проблем та розробки пріоритетних напрямів

стійкого розвитку конкретної території.

Метою статті є визначення основних тенденцій соціально-економічного стану та екологічного становища в Черкаському регіоні з метою формування пріоритетів подальшого розвитку реального сектору регіональної економіки.

Основні результати дослідження. Основною стратегічною перевагою Черкаського регіону порівняно з іншими регіонами країни є вигідне геостратегічне розташування та інфраструктурне забезпечення. В цілому обсяги валового регіонального продукту (табл. 1.) свідчать про незначне посткризове відновлення регіональної економіки, але про нестабільність цих процесів свідчить його зменшення у 2012 р. порівняно з попереднім роком на 1,2%.

Таблиця 1. Динаміка ВРП Черкаського регіону, 2004-2012 рр.

Роки	У фактичних цінах		У цінах попереднього року, %	
	усього, млн.грн.	у розрахунку на 1 особу, грн.	усього	у розрахунку на 1 особу
2004	6623	4853	116,9	118,2
2005	9014	6681	107,0	108,2
2006	10957	8209	105,6	106,8
2007	13656	10331	106,5	107,5
2008	19101	14581	114,9	115,9
2009	18707	14393	85,5	86,2
2010	22354	17325	105,9	106,6
2011	27012	21082	106,4	107,1
2012	26688	20953	98,8	99,2

Джерело: складено за даними Головного управління статистики в Черкаській обл.

Слід зазначити, що незважаючи на зниження загальних темпів розвитку промисловості, її частка в економіці Черкаського регіону залишається вагомим (порівняно з іншими видами економічної діяльності). Так промисловим сектором в 2011 році випущено 48,8 % продукції регіону, вироблено 25,9 % регіональної валової доданої вартості

(ВДВ), 15,6 % основних засобів регіону належить саме цьому сектору регіональної економіки (табл. 2). В період 2000-2007 рр. мала місце позитивна динаміка розвитку промислового виробництва. Обсяг промислової продукції з 2005 р. по 2007 р. збільшився в 1,53 рази при середньому темпі зростання до 10 % на рік. Впродовж цього періоду приріст промислового виробництва (порівняно з 2000 р.) забезпечено за рахунок виробництва готових металевих виробів (11,5%), хімічної та нафтохімічної промисловості (11,1%), машинобудівної (56,7%) та легкої промисловості (34,1%). Наслідком кризових явищ 2008-2009 рр. був спад обсягів виробництва продукції в більшості галузей як в цілому по Україні, так і в Черкаському регіоні: обсяги виробництва промислової продукції зменшились в 2009 р. порівняно з попереднім роком на 21,9% по регіону в цілому, в т.ч. у добувній промисловості - на 33,0 %, у переробній - на 13,3 %, у машинобудуванні - на 66,4 %. При цьому в 2010-2011 рр. мало місце поступове зростання обсягів реалізації промислової продукції в регіоні - в цілому на 30,9 %, порівняно з 2009 р.

Таблиця 2. Розвиток промисловості Черкаського регіону, 2000-2011 рр.

Показники	Роки						
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Валова додана вартість промисловості в загальному обсязі ВДВ регіону, %	20,6	23,5	23,3	27,3	29,2	26,5	25,9
Фінансовий результат до оподаткування, млн.грн.	-72,8	77,5	764,4	626,0	-491,5	-198,6	134,9
Частка промислової продукції в загальному обсязі виробленої продукції в регіоні, %	34,6	40,7	42,7	44,3	48,5	45,5	48,8

Джерело: складено за даними Головного управління статистики в Черкаській обл., а також [5;9]

Черкаська область є досить потужним сільськогосподарським і промисловим регіоном, який характеризується достатньо високою часткою в загальнонаціональних економічних показниках. Частка області в національному виробництві основних продуктів харчування в 2011 році становила: м'яса - 15,3 %, молока - 3,9 %, сирів жирних - 11,4 %, цукру з цукрових буряків - 7,2 % тощо. В 2011 р. кількість фермерських господарств в Черкаському регіоні становила 61,0 % від загальної кількості діючих підприємств у сільському господарстві. Частка сільського господарства, мисливства, лісового господарства в загальному обсязі валової доданої вартості за період 2002 - 2011 рр. зменшилася на 12,7 % і становила в 2011 р. 19,5 %. Слід зазначити, що сільськогосподарський сектор - це єдина базова галузь, де спостерігалось зростання обсягів виробництва у 2008 р. порівняно з попереднім роком (приріст виробництва валової продукції сільського господарства становив 29,6 %). У 2009 -2011 рр. простежується стабільна позитивна динаміка виробництва валової продукції сільського господарства при середньорічному темпі зростання 11,2 %. Рівень рентабельності сільського господарства Черкаського регіону за 2011 р. становив 26,8 % порівняно з 12,2 % в 2008 р., більш прибутковим було рослинництво, рентабельність якого у 2011 р. становила по виробництву зернових культур - 29,3 %, насінню соняшника - 55,7 %, цукрового буряку - 78,4 %, тоді як виробництво продукції тваринництва було збитковим: з виробництва м'яса великої рогатої худоби рентабельність склала - (-16,5%), свиней - (- 5,9 %)птиці - (-13,4 %) [2, с. 103]. На жаль, поки що в регіоні відсутні ефективні спроби формування тенденцій використання наявних значних площ сільськогосподарських угідь, що складають біля 69 % від загальних земельних площ регіону.

Розвиток промисловості, транспорту та сільського господарства, залучення до господарського обороту все більшої кількості природних ресурсів, які використовувались і, на жаль, використовуються

нераціонально і неефективно, підвищують рівень антропогенного навантаження на навколишнє природне середовище, що супроводжується не лише загостренням дефіциту окремих видів ресурсів, а й деградацією природи. Тому охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини є основною метою сталого розвитку Черкаського регіону.

Характерною особливістю впливу господарської діяльності на навколишнє середовище (поряд з його зростаючою інтенсивністю) є багатоплановість - одночасний вплив на різні компоненти навколишнього середовища, і масштабність - прояв не тільки в локальному і регіональному, а й у глобальному масштабі. Аналіз екологічної ситуації в Черкаському регіоні дозволяє отримати інформацію про рівень техногенного навантаження і відповідну зміну стану природного середовища, виявити екологічні обмеження, а на їх основі визначити пріоритети соціально-економічної та інвестиційної політики. Як правило, для такого аналізу застосовуються комплексні індикатори еколого-економічного розвитку і зведені індекси техногенних навантажень (табл. 3).

В цілому моніторинг соціально-економічних та екологічних трансформацій в Черкаському регіоні впродовж 2000-2012 рр. дозволяє констатувати наявність таких позитивних тенденцій: розвиток виробництв, які базуються на природно-ресурсному потенціалі регіону; збільшення кількості підприємств із поглибленою переробкою продукції сільського господарства; зростання в регіональних обсягах виробництва питомої ваги частки легкої та харчової промисловості; зростання виробництва товарів народного споживання.

Однак, зазначені тенденції не змогли забезпечити поліпшення показників життєдіяльності населення, оскільки в сукупності не мали

достатнього впливу на зростання ефективності роботи провідних галузей, а також на використання ресурсних та природних переваг регіону.

Таблиця 3. Основні показники техногенного навантаження на навколишнє природне середовище в Черкаському регіоні, 2000-2011 рр.

Показники	Роки						
	2000	2005	2007	2008	2009	2010	2011
Викиди забруднюючих речовин у атмосферне повітря, тис.т	93,1	102,5	119,3	124,0	133,9	138,6	140,2
Викиди вуглекислого газу, тис.т	...	3398,3	4327,7	4179,0	3778,0	4211,5	4341,6
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об'єкти, млн.м	22	23	13	11	12	11	8
Утворення відходів I-IV класів небезпеки, тис.т	...	...	...	...	...	1526,7	2154,4
у тому числі I-III класів небезпеки	3,0	8,2	5,6	9,2	2,5	7,1	6,1
Частка відходів, розміщених у спеціально відведених місцях чи об'єктах, %	0,5	0,8	1,2	8,3	0,2	16,6	11,1
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн.грн.	29,3	74,6	62,6	69,9	75,6	98,1	86,6

Джерело: складено за даними Головного управління статистики в Черкаській обл. та [2]

Отже, одним з пріоритетів галузевого та територіального розвитку є дослідження та застосування інноваційних механізмів удосконалення регіональної соціально-економічної політики. Зокрема, одним з напрямів забезпечення стійкого розвитку регіону є капіталізація природно-ресурсного, соціального та виробничого капіталу з урахуванням корпоративного характеру регіональної економіки

Висновки. Проведений аналіз природно-екологічного та соціально-

економічного стратегічного потенціалу Черкаського регіону доводить, що за рахунок резервних можливостей активізації політики регіонального розвитку, серед яких, зокрема, необхідно вказати на капіталізацію природно-ресурсного, соціального та виробничого капіталу з урахуванням корпоративного характеру національної економіки, можна створити достатньо потужне підґрунтя для розбудови в майбутньому новітньої «зеленої економіки» і забезпечити стале природокористування й стійкий соціально-економічний розвиток регіону.

1. Гринів Л.С. Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії: [монографія] / Л.С. Гринів- Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2001. – 240 с.
2. Екологічний паспорт Черкаської області за 2012 р. / Державне управління охорони навколишнього природного середовища в Черкаській області. - Черкаси, 2013. - 116 с.
3. Забарна Е.М. Інноваційно-інвестиційний фактор економічного розвитку України / Е.М. Забарна. - Одеса: Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАН України. - 2006. – 304 с.
4. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський. - К: НІСД, 2001. - Вип. 5. - 321 с.
5. Промисловий потенціал Черкаської області. - Черкаси: ФОП Третьяков О.М., 2012.-24 с.
6. Сталій розвиток: еколого-економічна оптимізація територіально- виробничих систем: [навч. посібн.] / Н.В. Караева, Р.В. Коран, Т.А. Копко. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 384 с.
7. Федунь Ю.Б. Показники сталості еколого-економічного розвитку / Ю.Б. Федунь // Вісн. Львів, нац. ун-ту ім. І. Франка: Серія міжнародні відносини. - Львів: ВЦ ЛНУ ім. І.Франка, 2008. - В.25. - С. 321-327.
8. Черкащина інвестиційна. - Черкаси: ОДА, 2012. - 56 с.